

ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (20-ТІ РР. ХХ СТ.)

Автор проаналізував повітовий, волосний, окружний та районний рівні організації Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) у 20-х рр. ХХ ст. Зміни устрою УАПЦ розглянуто у контексті суспільних змін та практики церковного будівництва.

Ключові слова: УАПЦ, канони, об'єднання, собор, традиція, демократизм, централізм, еволюція.

Адміністративний устрій Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) частіше привертав увагу науковців (О. Балягузова [1], І. Біланіч [2], А. Зінченко [3, с.145-164; 4, с.197-278], О. Ігнатуша [5], Л. Пилявець [6], І. Преловська [7]) порівняно з устроєм інших церков (Г. Білан [8], С. Жилюк [9], О. Ігнатуша [10; 11; 12], А. Киридон [13]) з огляду на її канонічне новаторство. Хоча спеціально його майже не досліджували. Особливо не вивченою лишається трансформація цього устрою на середній ланці – повітовому, волосному, окружному та районному рівнях – організаційної структури, яка зв'язували парафіяльну ланку церковного життя з вищими органами влади УАПЦ. Наявні публікації характеризують, переважно, початкову модель устрою, встановлену 1921 р., тоді як її подальше коригування, залежне від суспільних впливів, не обумовлюється. З'ясування цього питання дасть можливість глибше пізнати характер еволюції церковних систем та сутність суспільних змін, складовою часткою яких був релігійний фактор.

При наявності опублікованих та архівних джерел, якими є канони УАПЦ (1921 р.) [14; 15; 26], Статут УАПЦ (1926 р.) [17; 18, арк.3], проекти реформування церковних Соборів [19] і Рад [20] (1927 р.) та матеріали II Всеукраїнського Собору УАПЦ [21], на якому розглядалися вищезгадані проекти, маємо цілком задовільні вихідні данні для проведення такого дослідження.

Вивчення згаданого сюжету забезпечене не тільки новими публікаціями джерел, відкриттям доступу до роботи з архівними документами, а й методологічним прогресом пострадянської історіографії.

Канони УАПЦ 1921 р. декларували можливість об'єднання кількох парафій, що знаходилися у територіальній близькості (у межах існуючих державно-адміністративних одиниць) заради "найдоцільнішого та найкращого задоволення таких релігійних потреб, які вимагають спільної праці декількох парафій". Передбачалося створення об'єднань у межах волості, міста, повіту та декількох повітів. Еклезіологія УАПЦ запропонувала оригінальні назви цих об'єднань – "волосна церква", "загальноміська церква". Об'єднання парафій у межах повіту та кількох повітів мали традиційну назву – "єпархія".

Канони УАПЦ підкреслювали автономність парафіяльних церков та їх об'єднань. Разом із тим, від них вимагалось виконувати розпорядження й допомагати у праці тим органам керівництва УАПЦ, з якими вони організаційно з'єднані.

У відповідності з канонами УАПЦ 1921 р., на місцевому рівні церковну адміністрацію репрезентували повітові, волосні та парафіяльні церковні зібрання і відповідні їм церковні ради. Сфера повноважень цих ланок була розділена аналогічно центральній владі. Водночас, усі ці ланки взаємозалежали по вертикалі. Вищим церковним органом, який втілював законодавчу, адміністративну, судову і наглядову владу, визначався Всеукраїнський Православний Церковний Собор. Вищим керівним органом УАПЦ у міжсоборний період була Всеукраїнська Православна Церковна Рада (ВПЦР), яка здійснювала управління через Великі і Малі збори ВПЦР.

Духовними керівниками і організаторами церковного життя на місцевому – єпархіальному (повітовому) – рівні визначалися повітові єпископи. Згідно з канонами, повітові єпископи, вважалися першими порадниками й почесними головами повітових церковних рад, але не їх керівниками. Парафії свого повіту вони відвідували як представники повітової церковної ради [16, с.391], що свідчило про обмеження усталених у православній церкві адміністративних повноважень єпископів та їхньої особистої ініціативи.

Керівним органом парафій, об'єднаних у масштабах повіту, канони визначали повітові церковні зібрання. Називався їхній склад: повітовий єпископ та по п'ять делегатів, обраних кожним волосним церковним об'єднанням, з них по два від причету і три від мирян. На волосному рівні побудова була схожою: волосні зібрання з настоятелів храмів парафій волості, або їх заступників та п'яти представників від кожної парафії.

Повітові церковні зібрання належало скликати не рідше двох разів на рік, а волосні – чотирьох. Проте практика показала значні розбіжності у дотриманні припису, що мало в основі низку причин: відсутність традиції, досвідчених працівників, складні правові умови, тяжкий економічний стан, складність стосунків між повітовим єпископом і повітовою церковною радою тощо.

Щорічно повітові та волосні церковні зібрання на третину мали поновлювати склад церковних рад, як, врешті, поновлювався й склад ВПЦР (по черзі обрання. Прим. до п. 41, 58, 68) [19, с.389,391-392]. Хоча згадані вимоги канонів у багатьох випадках не дотримувалися. Не випадково, на II Соборі УАПЦ архієпископ Костянтин Малюшкевич, звертаючи увагу на принцип поновлення складу рад зазначав, що він не є обов'язковим [22, арк.24зв.]. Церква проявила у цьому відношенні потужний консерватизм, показавши

бажання спиратися на ініціативне ядро членів, а не на нових учасників, заради формального свідчення “соборноправності”.

Церковні зібрання обирали церковно-ревізійні комісії (повітову та волосну), мали право створювати церковно-освітні й господарчі та інші комісії (п. 60, 72). Вони ж формували склад повітового церковного суду.

Таким чином, повітові та волосні зібрання здійснювали загальне керування життям УАПЦ на відповідній території, надаючи йому цілісності й організованості, набуваючи періодичності й практичного досвіду.

Повітові та волосні церковні зібрання формували склад відповідних – повітових та волосних – церковних рад. Порядок їхнього формування почав випрацьовуватися ще з 1920 р. – коли автокефальний рух організаційно вийшов за межі Києва і став набувати загальноукраїнських форм. Склад і роль повітових і волосних рад у загальних рисах визначив Перший Собор Київщини (травень 1920 р.). “6) Для загального догляду і допомоги окремим парафіям в справі переведення в життя українізації церковних відправ обираються з представників парафій і Всеукраїнської ПЦРади по волостях волосні церковні ради, в складі 5 осіб, і повітова церковна рада, в складі 7 осіб” [16, с.478]. Тож, роль церковних рад спочатку бачилася більшою мірою консультативною. Разом із тим, їхній склад мав забезпечувати не тільки самовираз ініціативи церковних низів, а й вплив адміністративної вертикалі на поточні події в регіонах. Волосним радам і ВПЦР надавалося право санкціонувати рішення про переміщення членів причетів. Таким чином, ініціатива парафіяльних зібрань поставала під контроль адміністративної ланки волосного рівня. Центральний орган – ВПЦР – делегував до місцевої адміністрації своїх представників.

Церковні ради, в яких переважали миряни, перебрали на себе широкі адміністративні повноваження. Зокрема, вони отримали право вирішення питання служби духовних осіб, що було відступом від існуючих традицій і канонічних правил. Як відомо, в адміністративній практиці Російської православної церкви це право зберігали за собою вищі духовні особи. Саме проти цього “церковного самодержавства” і виступала УАПЦ, вбачаючи у адміністративній монополії духовенства, а особливо – єпископату, загрозу зближення церкви з народом. Проте, демократизуючи місцевий церковний устрій, реформатори УАПЦ закладали ґрунт невдоволення своїми діями серед більш консервативних священників і мирян, тих, хто понад усе тримався існуючої церковної традиції.

До складу повітових і волосних рад входили: голова, його заступник і писар (п. 62, 75). Розподіл обов’язків між членами покладался на саму раду.

Важливо звернути увагу на взаємозалежність структурно різнотипних місцевих церковно-адміністративних структур. У канонах йшлося про санкціонування вищим виконавчим органом – ВПЦР – результатів виборів повітової церковної ради, а повітовою радою – санкціонування виборів волосної церковної ради, здійснених на волосному церковному зібранні (п. 63, 73). Зазначені положення про верховенство права церковних рад над правом церковних зібрань нижчого рівня свідчило про централістичні прояви системи управління, відкривало шлях сваволі верхів, або тим негативним тенденціям, які митрополит Василь Липківський згодом називав “радоправієм”.

При повітовій церковній раді діяв повітовий церковний суд. Він складався з голови – повітового єпископа та чотирьох членів, обраних повітовим церковним зібранням, з них – лише двох у священному сані. Суд обирався терміном на рік. Ця інстанція також була чітко взаємопов’язана з вищою ланкою. Вироки повітового церковного суду могли бути оскаржені тільки перед Вищим церковним Судом. Повітовий суд не мав права розглядати й вирішувати справи на повітового єпископа, які знаходилися у компетенції вищого суду.

Таким чином, повітовий церковний суд, як нижча судова інстанція УАПЦ, не відзначався традиційністю складу у порівнянні з нижчою судовою ланкою, що діяла у Російській православній церкві, з якої вийшла УАПЦ і традиції якої намагалася розірвати. Разом із тим повітовий церковний суд УАПЦ не відзначався і організаційною незалежністю. Часте поновлення персонального складу і залежність суддів від роботи повітової ради робили цю гілку влади недостатньо професійною та ефективною.

На волосному й парафіяльному рівнях подібної інстанції не існувало. У цьому відношенні УАПЦ зберігала традиційну для РПЦ дистанцію. Її місцева судова влада була віддаленою від буденного життя, набуваючи авторитету вищості і, водночас, наражаючись на нарікання віруючих і кліриків, як звична бюрократична установа. Оскільки ж самі конфлікти в середовищі громад справа не менш звична й неминуча, у розділі канонів про волосні церковні об’єднання, зазначалось, що предметом піклування цих об’єднань, є, серед іншого, застосування “заходів до поалагодження непорозумінь в церковному житті межі членами причетів та парафіянами” (п. 26). Тож, волосні церковні зібрання і церковні ради мусили розв’язувати суперечності позасудовим шляхом або звертатися до повітового церковного суду.

Члени церковних рад усіх рівнів, відповідно до ухвал церковних зібрань, могли отримувати плату за працю. Але плата здійснювалася не скрізь і нерівномірно. Навіть для ВПЦР та працівників її Президії вона стала болючою проблемою: сплалася в мізерних розмірах і нерегулярно. Що ж до оплати праці членам повітових, волосних та парафіяльних рад, справа іноді не доходила зовсім. Причинами цього були як тяжке економічне становище українського селянства, від якого здебільшого залежав клір, так і ідеологія національної церкви, як церкви найбідніших верств населення. Про це свідчать численні анкети духовних осіб, автори яких вказували характер і розмір свого утримання.

Таким чином, повітова й волосна ланка управління УАПЦ складала основу зв’язку центру з периферією у відповідності з уявленнями її лідерів про соціальну справедливість, демократизм і збереження традицій. Вона містила ще недостатньо апробовані положення про особливу роль світського елемента в керівництві

церквою. Водночас, в системі проступали риси централізму завдяки слабкості демократичних традицій у суспільстві та несприятливій для розвитку церкви державно-політичній ситуації.

З реформою державного адміністративно-територіального поділу УСРР 1923–1925 рр. (ліквідацією губерній, повітів, волостей) і переходом на трьохступеневу систему управління (центр-округ-район) УАПЦ також провела зміни в зовнішніх формах організації місцевих територіальних об'єднань. Її Статут 1926 р., визначав, що: "Органами керівництва місцевого значіння є відповідні Церковні Собори: Округові, Районові, Парахвіяльні; в міжсборну добу постійними місцевими керівничими органами є відповідні Ради: Округові, Районові, Парахвіяльні" [17, с.3]. Звернемо увагу на зміну назви "зібрання" терміном "собор", для підсилення ідеї соборного устрою церкви. Подібну зміну було запропоновано ще на Великих Покровських зборах 26 жовтня 1922 р. Тоді митрополит Василь Липківський пропонував вживати назву "собори" до волосних, повітових і крайових зібрань, "як виявлення найбільш повного і якби сказати одноразового голосу Церкви" [15, с.254,257].

Статут не визначав періодичності скликання окружних ("округових" – за орфографією 20-х рр. ХХ ст. – О.І.) соборів (п. 35), тоді як районний ("районовий" – за орфографією 20-х рр. ХХ ст. – О.І.) собор передбачалося скликати двічі на рік (п. 50). У цьому вбачаємо, швидше, неопрацьованість Статуту, аніж свідому лінію. Як показувала практика, встановлена Статутом періодичність роботи районних соборів виявилась перебільшеною.

Членами окружного церковного собору були: 1) всі єпископи округу, 2) члени окружної церковної ради (ОЦР), 3) два представники ВПЦР, 4) по три представники від парафій і по одному від кожної районної церковної ради (РЦР) (п. 36) [17, с.10]. Прагнення лідерів УАПЦ забезпечити суттєве переважання мирян над духовенством на соборах не завжди справджувалося. У роботі Коростенського окружного собору УАПЦ, що відбувся 15 жовтня 1926 р. взяли участь 23 делегати з вирішальним і 50 з дорадчим голосом. Причому, майже половина з двадцяти трьох були духовними особами, а саме: 1 архієрей та 10 священників [23, арк.138,140зв.]. Ця ситуація наближалася до граничної в розумінні прихильників народоправства. На окружний церковний з'їзд Прилуччини 26–27 червня 1927 р. прибули 1 єпископ, 14 священників, 1 диякон і 15 мирян [24, арк.384], тобто більшість духовних. У проекті "Наказу" церковним соборам митрополит Василь Липківський висував серйозну заувагу щодо правомочності собору, зокрема, крайового, "коли склад членів що прибули різко відходить від принципів УАПЦ, напр., коли духівництва на Соборі більше ніж мирян" [19, с.33]. Він вважав, що такий собор не може вважатись за канонічний. Проте, наскільки відомо, рішення згаданих вище соборів не було опротестовано. Їх склад, хоча невимушено й порушував норми УАПЦ, а, скоріше, віддзеркалював неможливість їх дотримання за несприятливих умов суспільно-політичного життя, все ж був фактом руйнації ідеалістичної ідеї соборноправності, яку маніфестувала УАПЦ.

Представництво на районні зібрання (собори) у більшій мірі вдавалося збалансовувати у відповідності з канонічними нормами. Районні з'їзди проходили ближче до місця проживання делегатів. Вони були менш тривалими, а делегатів – селян чи інших працюючих менше обтяжували обставини участі в них. Норми представництва мирян були значно вищі ніж духовенства. (На окружних зібраннях навіть духовенство нерідко покидало зібрання до завершення, мотивуючи господарськими проблемами (напр., відсутністю сіна в господарстві, як це було на окружному з'їзді духовенства і мирян Ніжинщини 22–23 квітня 1925 р. [25, арк.99,102]).

До складу районного собору входили: 1) місцевий єпископ, 2) два представники від ОЦР, 3) районний благовісник і члени РЦР, 4) по п'ять представників від парафій: два від причету і три від мирян, 5) представник ВПЦР при умові, якщо вона зважала на потребу його присутності (п. 51). Таким чином, ВПЦР прагнула контролювати й впливати на хід окружних і районних соборів. Якщо ранні канони 1921 р. наголошували на делегуванні місцевих представників до ВПЦР, то в другій половині 20-х рр. ХХ ст. вже йшлося про важливість зворотного зв'язку, який мав на меті спрямовувати плин місцевого церковного життя у бажане ВПЦР річище. Членам церковних рад у їх повному складі надавалося право участі у соборах, що, з одного боку забезпечувало їх право та обов'язок звітувати перед собором, а з іншого – також справляти вплив на визначення пріоритетних питань розгляду і характер прийняття рішень.

Отож, у схему демократичної побудови церковних зібрань, визначену ранніми канонами, внесли централістичні зміни. Їх уособлювало посилення присутності вищих структур в роботі нижчих ланок церковної адміністрації. Представники ВПЦР, які мешкали на терені району і брали участь в роботі місцевих органів управління розглядалися не як делегати парафій, а як емісари центрального органу. Разом з тим, співвідношення участі мирян в управлінні церквою лишилось переважаючим над представництвом духовної верстви. Зауважене свідчило про достатньо міцні позиції прихильників "народоправ'я". Помічене співвідношення контрастувало значно нижчим нормам представництва мирян в органах управління інших церков.

У складі членів районного собору Статут називав "районовий благовісник". Повноваження особи, на цій посаді та її відношення до духовного стану не уточнювалося. Джерела повідомляють, що роль благовісника виконувало, здебільшого, духовенство. Формувалися відповідні традиції, закріплювалися кадри працівників. Наприклад, на території районів Житомирського округу в 1925 р. було вирішено залишити благовісництво "в попереднім обсязі". З чотирьох благовісників у районах усі були священниками [25, арк.257]. Благовісники усіх шести районів Конотопського округу теж були священниками [24, арк.367]. Започаткування цієї посади, аналог якій можна вбачати у посаді колишніх

місіонерів, свідчило про крок УАПЦ по шляху відновлення активності духовенства, його традиційних повноважень, довіри й поваги мирян до його діяльності.

Крім того, Статут УАПЦ наголошував на можливості скликання нарад духовенства окружного та районного рівнів з церковно-релігійних питань під час скликання соборів та в інший термін (п. 37 прим., п. 54 прим.) [17, с.10,14]. Подібне не передбачали засади УАПЦ 1921 року. Останні дозволяли повітовим об'єднанням скликати “повітові з'їзди та наради в справах церковно-релігійного життя”, не зазначаючи такої можливості для духовних осіб. Отож, примітки Статуту 1926 р. з цього приводу свідчили про поступове усвідомлення лідерами УАПЦ потреби повернення до більш звичаєної ролі священнослужителя у церковному управлінні.

До подібної еволюції кликало саме життя. Вже 25 жовтня 1923 р., під час розширених зборів Малої Ради, відбулась перша Всеукраїнська нарада священнодіячів, яка винесла ухвалу про доцільність регулярного проведення пастирських нарад. Означене рішення підтримали Великі Микільські збори ВПЦР, що відбулися 25–30 травня 1924 р. у м. Києві. Пастирські наради було визнано доцільними і корисними, хоча, як зазначали документи зборів, – для самоосвіти священників. Надалі такі наради стали практикуватися і в округах [26, с.246-248]. Хоча таке повернення відбувалося повільно й наштовхувалося на опір тих, хто боявся поновлення станового всевладдя духовенства в церкві, бачив у таких нарадах порушення соборноправності. Подібні побоювання висловлювали й митрополит Василь Липківський, В. Чехівський. Так, факт приїзду виключно єпископів на другий пленум ВПЦР напередодні Микільських зборів 1927 р. дозволив провести єпископську нараду, яка за висловом митрополита “дуже обурила всю Церкву” [22, арк.30]. Хоча це була приватна думка.

Пастирську нараду було проведено після окружного церковного собору Київщини у листопаді 1928 р. [27, арк.14зв.].

На пастирській нараді духовенства Лубенського округу, що відбулася 8 липня 1929 р., були присутні 25 осіб, з них – 1 архієпископ, 2 протоієреї, 19 священників, 3 диякони [28, арк.43]. Між іншим, початку її праці також передувало зауваження архієпископа Костянтина Малюшкевича в “несвоєчасності”. Нарада ознайомилася з наказами ВПЦР, обговорила доповіді про взаємовідносини поміж пастирями та про сектантство й доповідь архієпископа Костянтина “Мої суб'єктивні переживання в справі віри в потустороннє життя”. Поміж наказів ВПЦР оглянули ті, які мали особливе значення для організації парафіяльного й окружного життя, зокрема щодо системи побудови парафіяльних рад і обов'язків кожного члена президії а також філій парафіяльних рад під керівництвом членів президії, як, наприклад, співочих гуртків і т. ін. [28, арк.43 зв.]. Отож, як в центрі, так і на периферії наради духовенства увійшли в церковну практику УАПЦ, хоча проти них постійно висловлювалися застереження, навіяні ідеологічними шаблонами соборноправності.

Церковні ради, які мали діяти на теренах церковних округів, повторювали у своїй побудові ВПЦР і по суті були відповідником повітових рад. Вони склалися з Великих та Малих зборів і Президії, яка вела щоденну працю по керівництву “округовою церквою” (у практику УАПЦ впроваджувався цей термінологічний заміник поняттю “єпархія”) й спрямовувала роботу районних і парафіяльних органів. При окружній (“округовій” – *О.І.*) церковній раді (ОЦР) працювали окружний (“округовий” – *О.І.*) церковний суд та ревізійна комісія. Приклад Білоцерківського округу показує, що до складу Великої ради крім президії входили по три представники від кожного району. Її пленум скликався двічі на рік. Зі складу Великої ради формувалася Мала рада у складі президії та по одному представнику від кожного району. За таких умов дотриматися збалансованого представництва від духовенства і мирян було, практично, неможливо. Засідання Малої ради проводилися після чергових засідань Малої ради ВПЦР щомісячно. Але оскільки останні були нерегулярними, то ця нерегулярність позначилася й на окружному рівні. Президія ОЦР обрана 10 грудня 1926 р. складалася з 5 осіб та 3-х кандидатів. Головою, заступником голови, секретарем обрано духовних осіб, скарбником і членом – мирян [24, арк.263,264зв.,265зв.].

Склад окружної церковної ради не обумовлювався. Але за логікою представництва УАПЦ він мав складатися на 2/3 з мирян. До Житомирської ОЦР 29 червня 1925 р. обрали 2-х духовних осіб і 3-х мирян. Головою і скарбником – священників, заступником голови і секретарем – мирян, членом – мирянина. Кандидатами – двох священників і мирянина [25, арк.257]. Склад ОЦР Кам'янецького округу, обраний на Соборі 1-2 грудня 1926 р. складався з 4-х чол., із них двоє були священниками: голова й секретар. Розширений склад президії ради складався з 7 священників і 5 мирян, що цілковито порушувало канонічні вимоги УАПЦ [24, арк.241,243]. ОЦР Глухівщини, обрана на Соборі 16-17 січня 1927 р. складалася з 7 дійсних членів, 4 з яких були духовними особами (3 священники і диякон), і двох кандидатів – мирян [24, арк.258,259зв.]. ОЦР Полтавщини, обрана 14 вересня 1927 р. – з 3-х священників (в т. ч. й голови) та 4-х мирян [24, арк.434,437]. Собор УАПЦ Коростенщини (1927 р.), обрав ОЦР у складі п'яти членів. Троє з них були священниками. Посади заступника голови ради, благовісника і секретаря зайняли духовні особи [29, арк.26]. Отож, більшість, або незначна меншість священників у радах свідчила про досить довільне застосування канонічних норм УАПЦ на місцевому, зокрема – окружному рівні. Хоча, на загал, участь мирян в управлінні була суттєвою і цим підкреслювала демократизм формування органів управління УАПЦ. Водночас, привертаємо увагу на те, що подібний склад виконавчих органів став можливим у другій половині 20-х рр. ХХ ст.

Вивчення протоколів засідань церковних соборів, церковних рад і їх президій дозволяє прийти до висновку, що співвідношення духовенства і мирян при формуванні рад подібно до еволюції інших українських конфесій змінювалося в бік збільшення представництва священнослужителів. Крім того,

духовенство демонструвало більш високу присутність на засіданнях рад. На засіданнях президії Лубенської ОЦР у 1929 р., як правило, переважали духовні особи. У цьому переконає наведений ряд даних, згрупованих нами за протоколами засідань: 1 архієп., 3 свящ, 3 мирян (№ 15, 6 березня), 1 архієп., 3 свящ, 5 мирян (№ 16, 13 березня), 1 архієп., 4 свящ, 1 диякон, жодного мирянина (№ 17, 25 березня), 1 архієп., 3 свящ, 1 мирянин (№ 18, 22 квітня), 1 архієп., 5 свящ, 1 мирянин (№ 19, 30 травня), 1 архієп., 5 свящ, 2 мирян (№ 20, 4 червня), 1 архієп., 3 свящ, 2 мирян (№ 21, 14 червня), 1 архієп., 4 свящ, 1 мирянин (№ 22, 20 червня), 1 архієп., 2 свящ, 1 мирянин (№ 23, 27 червня), 1 архієп., 3 свящ, 1 мирянин (№ 24, 18 липня), 1 архієп., 4 свящ., 1 мирянин (№ 25, 25 липня) [28, арк.33-34,36,37,40,48,49]. Оновлена президія ОЦР демонструвала ту саму тенденцію складу і присутності на чергових засіданнях: 1 архієп., 3 свящ, 1 мирянин (№ 5, 5 вересня), 1 архієп., 3 свящ, жодного мирянина (№ 2, 26 вересня), 1 архієп., 4 свящ, 1 мирянин (№ 3, 1 жовтня), 3 свящ, 1 мирянин (№ 4, 17 жовтня), 4 свящ (№ 5, 24 жовтня) [28, арк.59,64,60зв.,73].

Поступове збільшення відсотку священнослужителів в колегіальних органах церкви вело до зростання ролі духовенства в керівництві церковним життям УАПЦ, розширення поряд з духовно-виховною і його адміністративно-господарських функцій, відновленню його морального авторитету. Таким чином, практика нерідко заперечувала канонічні вимоги УАПЦ, що у перспективі стимулювало їх перегляд і повертало духовенства до традиційно ключової ролі в управлінні місцевим церковним життям.

Щодо місцевого суду теж маємо приклади недостатньої уніфікованості його складу. Членами Харківсько-Слобожанського окружного суду обрали одного священика і двох мирян (1926 р.) [30, арк.17], Глухівського – двох священиків і двох мирян (1927 р.) [24, арк.259 зв.], Полтавського – двох священиків і мирянина (1927 р.) [24, арк.434,437]. Схожим був склад крайового суду на Чернігівщині. До нього обрали 8 осіб за принципом: по одному представникові від духовенства і від мирян від кожного з чотирьох округів [25, арк.83]. При цьому маємо на увазі, що головою суду скрізь виступав єпископ. Таким чином, склад окружного церковного суду був нешироким. Як правило, у ньому були рівнозначно представлені духовні та миряни під головуванням архієрея, що забезпечувало перевагу духовним особам, більш знаним на церковних канонах.

На районному рівні Великі збори не передбачалися. Їхні функції компенсувалися проведенням районних соборів двічі на рік та Малих зборів, які скликалися щомісячно (у складі 4-х представників від громад районного центру і по одному представнику від інших громад району), та щоденної праці президії районної церковної ради. Знову відзначаємо перевагу норми представництва членів від районного центру над периферією, як ознаку модернізації. На районному рівні також була відсутньою і судова інстанція.

Таким чином, система місцевої влади УАПЦ на окружному і районному рівнях у цілому зберігаючи повітову та волосну модель, поступово зазнавала централістичних змін. Помітною рисою цієї системи стало посилення в ній ролі виконавчих органів – рад та регенерації традиції більш активного залучення до церковного управління духовенства.

Проведений аналіз надає імпульс для вивчення зовнішніх викликів трансформації устрою релігійних організацій на інших рівнях організаційної структури та у більш тісному контексті суспільних впливів на церкву.

Джерела та література

1. Балягузова О.Ю. Розкол в українському православ'ї у 1921-1930 рр. (на матеріалах Півдня України): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ольга Юріївна Балягузова. — Миколаїв, 2005. — 217 с.
2. Біланіч І. Еволюція Української Православної Церкви в 1917-1942 роках: автономія чи автокефалія / Іван Біланіч ; [пер. з лат. Н. Царьової; післяслово І. Паславського]. — Львів : Астролябія, 2004. — 392 с.
3. Зінченко А.Л. Благівістя національного духу (Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.) / Арсен Леонідович Зінченко. — К. : Освіта, 1993. — 256 с.
4. Зінченко А.Л. Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського / Арсен Леонідович Зінченко. — К. : Дніпро, 1997. — 423 с.
5. Ігнатуша О.М. Адміністративний устрій ранньої Української автокефальної православної церкви (1921 р.) / О.М. Ігнатуша // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя : Тандем-У, 1999. — Вип. VIII. — С. 17-32.
6. Пилявець Л. Всеукраїнський православний церковний собор Української автокефальної православної церкви, 14-30 жовтня 1921 р. (До 75-річчя з дня відкриття) / Леонід Пилявець // Український історик. — 1997. — № 1-4 (132-135). — С. 91-104.
7. Преловська І. ВПЦР — організаційний осередок УАПЦ (1917-1921 рр.) / Ірина Преловська // Український церковно-визвольний рух і утворення Української автокефальної православної церкви: матеріали наук. конф. (Київ, 12 жовтня 1996 р.) / Українська Православна Церква Київського Патріархату, Комітет для відзначення 75-річчя УАПЦ, Київська Духовна Академія. — К. : Логос, 1997. — С. 29-48.
8. Білан Г.І. Обновленський рух в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ганна Іванівна Білан. — К., 2005. — 206 с.
9. Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922-1928) / Сергій Іванович Жилюк. — Рівне : Рівненський держ. гуманітарний ун-т, 2002. — 384 с.
10. Ігнатуша О.М. Інституційні трансформації Українського екзархату РПЦ у 20-30-х рр. ХХ ст.: парафіяльна ланка / О.М. Ігнатуша // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. — Симферополь : Межвузовский центр "Крым". — 2008. — № 145. — С. 159-162.
11. Ігнатуша О.М. Організаційний устрій Соборно-Єпископської церкви в 1925-1937 роках / О.М. Ігнатуша // Історична пам'ять. Науковий збірник. — Полтава : ПП Шевченко Р.В. — 2009. — № 1. — С. 92-103.
12. Ігнатуша О.М. Трансформація структури вищих органів Української синодальної церкви протягом 20-30-х рр. ХХ ст. / О.М. Ігнатуша // Сумська старовина. — 2006. — № XVIII-XIX. — С. 111-121.

13. Киридон А.М. Українська православна церква (1930-1936 рр.) / А.М. Киридон // Український історичний журнал. — 2005. — № 3. — С. 143-159.
14. Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14-30 жовтня н. с. 1921 р. — Новий Ульм : Укр. православне братство імені митрополита Василя Липківського, 1965. — 60 с.
15. Мартирологія українських Церков: у 4 тт. / Українське видавництво "Смолокип" ім. В. Симоненка. — Торонто; Балтимор : Смолокип, 1987. —
16. Т. І. Українська Православна Церква. Док., матер., християнський самвидав України / [Упоряд. і ред. О. Зінкевич, О. Воронин]. — 1987. — 1207 с.
17. Перший Всеукраїнський православний церковний Собор УАПЦ. 14-30 жовтня 1921 року. Док. і матер. / [ред. кол.: Сохань П.С. (голова) та ін. ; упоряд. Михайличенко Г.М. та ін.]. — Київ; Львів : Ін-т укр. археографії та джерелознавства, 1999. — 560 с.
18. Статут Всеукраїнського об'єднання релігійних громад Української Автокефальної Православної Церкви, яка скорочено зветься УАПЦ / Всеукраїнська Православна Церковна Рада. — К. : Київ-Друк, [1927]. — 16 с.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). — Ф. 3984. — Оп. 3. — Спр. 378.
20. Наказ Церковним Соборам Української Автокефальної Православної Церкви // Церковні Вісті. — 1927. — Ч. 2-3. — С. 26-38.
21. Наказ Церковним Радам Української Автокефальної Православної Церкви // Церковні Вісті. — 1927. — Ч. 2-3. — С. 39-52.
22. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ. 17-30 жовтня 1927 року. Док. і матер. / [ред. кол.: Смолій В.А. (співголова), Сохань П.С. (співголова) та ін. ; упоряд. Білокінь С.І. та ін.]. — К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України; Ін-т історії України НАН України, 2007. — 699 с.
23. ЦДАВО України. — Ф. 3984. — Оп. 4. — Спр. 177.
24. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). — Ф. Р—363. — Оп. 1. — Спр. 1267.
25. ЦДАВО України. — Ф. 5. — Оп. 2. — Спр. 2182.
26. ЦДАВО України. — Ф. 5. — Оп. 2. — Спр. 200.
27. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / Іван Власовський. — Нью-Йорк; Бавнд-Брук : Українська Православна Церква в США, 1961. — Т. IV. — Ч. I. — 384 с.
28. ЦДАВО України. — Ф. 3984. — Оп. 3. — Спр. 630.
29. Державний архів Полтавської області. — Ф. Р—2126. — Оп. 1. — Спр. 521.
30. ДАЖО. — Ф. Р—363. — Оп. 1. — Спр. 1277.
31. Державний архів Харківської області. — Ф. Р—845. — Оп. 2. — Спр. 823.

Игнатуша А.Н. Организация местной власти Украинской автокефальной православной церкви (20-е гг. XX в.)

Автор проанализировал уездный, волосной, окружной и районный уровни организации Украинской автокефальной православной церкви (УАПЦ) в 20-х гг. XX в. Изменения в организации УАПЦ рассмотрены в контексте общественных изменений и практики церковного строительства.

Ключевые слова: УАПЦ, каноны, объединение, собор, традиция, демократизм, централизм, эволюция.

Ignatusha O. M. Arrangement of the local authority of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (the 20th years of XX century)

The author analyzed the district and the regional levels of the structure of the Ukrainian Autocephaly Orthodox Church (UAOC) in the 20th years of XX century. The changes of the UAOC system were examined in the context of the church building and the social changes.

Key words: UAOC, canons, gathering, cathedral, tradition, democracy, centralism, evolution.

УДК 94:291.68(477.7)“1920/30”

Є. О. Голощапова

**РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ
ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У 1930-ТІ РР.**

Стаття присвячена дослідженню проблеми репресивної політики радянської влади проти баптистів у 1930-ті рр. в південноукраїнському регіоні. На основі широкого кола джерел автор визначає типові звинувачення проти віруючих, доводить сфабрикованість карних справ, окреслює причини репресій, аналізує їх вплив на подальшу діяльність громад євангельських християн-баптистів.

Ключові слова: баптисти, репресії, радянська влада, Південна Україна

Штучне обмеження розвитку баптистських громад за допомогою адміністративного та правового тиску наростало протягом 1920 рр., набуваючи характеру репресивної політики. Логіка розвитку більшовицької держави не залишала можливості для існування альтернативного, зокрема, релігійного світогляду. Найбільш жорстоким ударом по конфесії у цілому, і кожній місцевій громаді зокрема, стали репресії проти віруючих.

У сучасній історіографії питання репресій проти євангельських християн-баптистів і до сьогодні не знайшло висвітлення в окремих наукових дослідженнях. Зазначена проблематика побіжно розглядається в контексті досліджень радянських репресій на Україні в роботах вітчизняних науковців Ю. Шаповала [1], В. Ченцова [2], М. Шитюка [3], В. Нікольського [4] та ін. Аналізують характер та механізм репресій у контексті розвитку протестантських конфесій на Україні в 1920-1930 ті рр. П. Кравченко та Р. Сітарчук [5].